

Ragıp Hulûsi Özdem

DİLİMİZDE YERLEŞMİŞ YABANCI UNSURLAR

20.12.1944 'te hayata henüz en tam ilmî eserlerini vermede gözlerini kapamış olan kıymetli Dal arkadaşımız Prof. Ragıp Hulûsi Özdem'in bu sayımıza neşredilmemiş bir incelemesini koyuyoruz. Dalımız kendisine ait ele geçen tetkikleri fırsat buldukça neşretmeği bir vazife saymaktadır.

Yer yüzünde bir hükümet çatısı altında barınarak az çok müstakil bir halde yaşayan içtimaî zümreler, insanlık tarihinin en eski zamanlarındanberi, daima *yerlilik* ve *yabancılık* - hukukî tabiri ile *millî ve milletler arası* - münasebetler arasında kalmışlardır. Çünkü en iptidai dediğimiz çağlardan, en ileri saydığımız bu günlere kadar, irili ufaklı bir çok insan kütleleri arasında *harp* ve *sulh* dediğimiz iki zıd münasebet devam etmiştir ve denizin dalgalı ve sakin yahut havanın güneşli ve yağmurlu devreleri nasıl biri birini takip etmiş, hatta bazen biri birine karışmış ise, insanlık âleminde de harp ve vahşet ile birlikte, bunun zıddı olan sulh ve buna bağlı bulunan ticaret, ilim ve güzel sanatlar da öylece feyizlenmiştir.

Dil, cemiyet hayatında biricik anlaşma vasıtası olduğuna göre, her cemiyetin dili onun, daha tâhîh sahnesine girdiği andan itibaren, harp yahut sulh yolunda kendileri ile temasta bulunduğu yabancı kavimlerinden tesirler almıştır. Burada, „tarih sahnesine girdiği andan itibaren“ demekle, tarihten evvelki devirlerde yaşadıkları muhakkak olan insan zümreleri, bahsimizin çerçevesinden dışarı çıkarılmaktadır. Çünkü yer yüzünün bu devirdeki insan birliklerinin sayısı ile bugünkü birlikleri arasında, etnografya bakımından sağlam bir rabıta tesis olunamamaktadır. Netekim bundan dolayıdır ki tarihten önceki devrede, meselâ Türk kavim mefhumunu brakikefal mefhumu ile bir gibi sayıldığı halde, sonradan, tarihî devrelere doğru, bu umumî tip *Alpin*, *Dinarik* ve *Moğol* gibi, az çok, hatta tamamen ayrı tiplere bölünmüştür. 6

Bu yazıda bahsedilecek yerli ve yabancı sözler mahiyet ve hususiyetlerini tarihî devirlerde teşekkül etmiş olan gövdelerinin farklılıkları ile belirtmektedirler. Buna göre, meselâ *güneş* türkçe, *şems* arapça, *āfitāb* farsça, nihayet *soleil* fransızca sayılmak lâzım gelir.

Böylece tamamen tarihî mânada alınan bir sözü, meselâ yalnız güneşe değil, yağmura karşı da kullandığımız ve *güneşlik* demek olan *şemsiye* 'deki *şems* sözüne, arapça dediğimiz zaman bundan maksat *şems* şeklindeki sözdür; yoksa, aynı söz, meselâ *şamşu* şeklinde Samî dillerden biri olan akkadca (babilonca) da da vardır. Nasıl ki üç mânasındaki arapça *selâse* de Habeş İmparatoru *Hâile Selâsiye* 'nin adında bir az farklı bir şekilde görülmektedir. Daha sonra, arapçanın *nur* sözü de, ibranicede *aur*, *ör* şeklinde mevcuttur. Aynı suretle, lâtince de „el“ mânasına gelen *manus* kökünden fransızca *main*, italyanca *mano* tarihî şekilleri bakımından bu dillere nisbet edilmektedir. Asıl lâtince kök ise, bugün kullandığımız fransızca *manicure*, italyanca *manifattura* 'da görülmektedir.

Yabancı sözleri bu mânada anladığımızı kaydedince, bir dildeki yabancı söz ve şekillerin, o dili kullanan milletin tarihî hatıralarını saklayan *antika eşya* mahiyet ve kıymetinde oldukları kendilğinden anlaşılır. Hakikaten, zengin bir evin eşyası arasında türlü yerlere ait antikalara nasıl o ev sahibinin dünyanın her tarafı ile bir takım iktisadî münasebetlerde bulunmuş olduğunu gösterirse, bir dilde yadigâr kalmış bu gibi yabancı sözler de yerli dil sahiplerinin kendileriyle kültür temaslarında bulunduğu türlü medeniyet çevrelerinin izlerini arzeder.

Bilindiği gibi, tarihî mânada aldığımız Türk kavmi, bu devirde Çin sınırlarından Septe (Cebelüttarik) Boğazına kadar yayılan, kısmen, Çin, Hind, Kafkas, Rum, İslâv ve Frenk muhitleri ile temas etmiş olmakla beraber, en çok Arap ve Fars çevrelerinden tesirler almıştır. Frenk muhitlerin de en evvel İtalyan (Venedik ve Cineviz), daha sonra Fransız ve İngiliz kültürleri ile temasa gelmiştir. O halde dilimizde de derece derece ehemmiyetli bir nisbette bunların izlerini göreceğiz.

Dildeki bu sözler ya ayrı ayrı dillere göre, yahut da meydana getirdikleri melhum guruplarına göre gözden geçirilebilir. Bugünkü dilimizde hemen hepsi yerleşmiş olan bu yabancı unsurların ne kadar karışık bir manzara arz ettiklerini göstermek için, bu yoldan ikincisini tercih ediyorum. Buna göre yabancı sözleri, melhum gurupları halinde, takım takım gözden geçirmemiz lâzımdır. Ancak bunu konu ile görmeğe bahsimizin çerçevesi müsait olmadığı için, evvelâ yiyeceklerden meyva ve sebzelerden bahsedilecek ve kalan guruplara birer göz atmağa çalışılacaktır.

Portakal ile onun küçük arkadaşı olan *mandalina* ve her ikisinin de öz kardeşleri olan *limon* sözleri nereden gelmektedir?

Portakal sözü Avrupanın batısında *Portekiz* dediğimiz küçük ülkeden gelmektedir. Bilindiği üzere, Frenk dillerinde bu memleketin bugün de adı *Portugal*'dır. Bu memlekete mensup olanlarada *Portugez* denilir. Dilimizde daha XVI. asırdan beri ve bundan yüz sene evveline kadar bu memlekete *Portugal* deniliyordu (*Takvim-i Vekayi*, nusha 34, s. 3). Yarım asırdan fazla bir zamandan beri, artık memleketin yerine memleketlinin adı kullanılmıştır. (Ahmet Rif'at *Lûgat-i tarihîyye ve coğrafiyye*, 1299, I, 150). — Bugünkü italvancada, portakala *arancia* denilmekte ise de, bu dilde „tatlı portakal“ mânasında olarak *portogallo* sözünü de bazı lûgatler kaydetmektedir. Ancak bu meyvanın eskiden beri, İspanya'dar, Marsilya ve Cenova yolu ile doğu illerine geldiği kitap kayıtlarından anlaşılmaktadır. Netekim arapçası da *burtakan*'dır. — Yine Portekizlilerin Çin'den Avrupa'ya getirdikleri *mandalina*'ya gelince, bu da Frenk dillerinde *mandarin* adını taşıyan Çin eşrafının giydikleri *biniş* yani cübbelerin *mandalina* rengi ile ilişkilidir. — *Limon* ise, dilimize farsçadan geçmiş olmalıdır. Çünkü eski iranca lûgatler bunu *limu* şeklinde kaydetmektedirler. Bununla beraber kelime *limon* şekli ile fransızcaya da geçmiştir. Ancak burada bir nevi „sulu limon“ mânasını taşımaktadır. Umumi n-vinin adı ise, bilindiği üzere *citron*'dur. Fakat her iki dilde de, sözün bildiğimiz mânaya geldiği italyancadan bize geçen *limonata* ve fransızca *limonade* tabirlerinden anlaşılmaktadır. Hatta italyancada doğrudan doğruya *lemone* ve *lemonata* şekilleri kullanılmaktadır. Bugünkü dilimizde kullandığımız *gazoz* tabirinin aslı fransızca *limonade gaseuse* „gazlı limonata“dır. Netekim bugünkü almançada *Limonade* sözü umumiyetle „meyvalı gazoz“ mânasındadır.

Görüldüğü üzere, bu üç kardeş meyvanın birincisi Avrupa'nın doğusundan ikincisi Asya'nın doğusundan, üçüncüsü de yine Asya'nın batısından gelmiştir. — Bir de *muz* vardır, ki bunun da aslı hintçeden gelen arapça *mavz*'dur. — *Hurma*'nın ise, yine bilindiği üzere arapçada *temr*'den başka bir çok adları vardır. Netekim *demirhindi* dediğimiz mahsulün aslı *temr-i hindî* yani „hind hurması“dır. Türkçe sandığımız bu *hurma* sözünün farsçadan geldiği anlaşılıyor. — Farsçada *encîr* talâffuz edilen *incîr*'in ise, arapçası *tîr* olduğu Kur'anda *Tin* suresinden bellidir. Bu söz *zît* şeklinde daha eski Mısır firavunlarına ait mabet duvarlarını süsleyen hieroglif yazıtlarında da görülmesidir.

Kiraz bir rivayete göre, Giresun (yunanca *Keresûn*)'da yetişen bir meyva olduğu için, bu adı almıştır. Daha doğru görünen başka

bir rivayete göre de, Giresun iyi *kiraz* (yunanca *kerasoz*) yetiştiren bir yer olduğu için, bu isimle adlanmıştır. — *Kestane* nebatlar tarihine ait bazı kayıtlara göre, Paflagonya denilen şimal-batı Anadolu bölgesinde, belki de Kastamonu'nun kendisi olan *Kastanis* denilen bir yere mensuptur. Diğer bazı kayıtlara göre ise, vaktiyle Manisa civarında bulunmuş olan *Kastania* ile ilişkisi vardır. Bundan dolayı *kiraz* gibi bunun da adı Avrupa dillerinde müşterektir. Yunancada *kastanon*, fransızcada *châtaigne*, almancada *Kastanie*, italyancada *castagna*, ingilizcede *chastnut* v. b. gibi. — *Ceviz* ise, bilindiği üzere, arapça *cevz*'den gelmiştir, ki bunun Mısır şivesinde telâffuzu *göz*'dur. Bu şekil, kayıtlara göre, ceviz ağacının menşe bölgesi olan Doğu Anadolu ve Kafkaslar'dan gelmiştir Türkçemizdeki *koz* sözü de bundan başka bir şey değildir. — *Armud*'un aslı iranca *ermūd*'dur. — *Zerdali* ve *şeftali* sözlerinin ikinci parçalarındaki *ālū* farsça „erik“ demektir. Bunların da aslı *zerdālū* ve *şeftālū* olup bunlardan evvelkisi „sarı erik“, ikincisi de „etli erik“ mânasına gelmektedir. — *Kayısı*'nın aslını ise, pek iyi bilmiyoruz. — *Vişne*, *vişniya* sözünün aslı kitapların kaydına göre rumca *visinia*'dır. — *Muşmulanın* da aslı eski yunanca, *mespilon*'dur. Bugünkü almancada bu mânaya gelen *Mispel*'de bunu isbat etmektedir. — *Nar*'ın aslı iranca *enār*'dır.

Meyvalardan sonra biraz da *şebzeleri* mütalâa edelim. *Sebze* deyince, farsçada aslen „yeşil şey“ mânasına gelen bu kelime dilimizde galat olarak arapça cemi şekli ile *sebzevat*, *zerzavat* olmuştur. *Sebze* denince akla *lâhana*, *pırasa*, *fasulya*, *bezelya*, *karnabahar* aslı şekli *karnebit*, *ispanak*, *enginar*, *patlıcan*, *domates*, *patates*, *soğan* v. b. gelir. Bunlardan birinci, eski yunancada, umumiyetle „sebze“ mânasında idi. — *Prasa*' eski yunancada *prason* şeklinde mevcut olup bundan da bugün bile rumca „yeşil“ mânasına kullanılan *prasinós* sözü doğmuştur. — *Fasulye*, lâtincedeki *faseolus* sözünden gelmez. Hatta bugünkü fransızcada bile *faseole* yahut *fasolet* şekilleri „böğrülce“ mânasında olarak gösterilmektedir. — *Bezelya* eski Venedik italyancasındaki *piselli*'den gelmektedir. *Lâhana* ve *prasa* ile diğerlerindeki her ikisinin sonlarındaki -a (-ye'-ya) ekleri rumcada cemi alâmetidir. Nasıl ki *patates* ve *domates* sözlerinin sonlarındaki -es de aynı mahiyettedir. Bilindiği üzere bunların müfret şekilleri *patata* ve *damata*'dır. — *Karnabahar*'ın baharlı şekli nereden geldiğini bilmiyorum; fakat bunun da aslı şekli olan *karnebit* rumcadan gelmektedir. — *İspanak* ve *enginar* sözleri de lâtince *spinatum* ve *cynara* asıllarından gelme rumca bir takım sebzeler arasında *bakla*'nın aslı sanılan *bakle* arapçada umumiyetle „sebze“dir. Hatta bundan gelen *bakkāl* tabiri de, aslında „sebze“

demektir. Asıl *bakla*'nın arapçası ise, *bakillā* dır, ki meşhur İslâm âlimlerinden Bakillânî baklâcı adını bundan almıştır. — „Bakkal“ kelimesinin yanında bir de „manav“ sözü hatıra gelir. Bu kelimenin de galiba daha Bizans devrindenberi Langa bostanlarında yetişmiş *marulya* yani „marullar“ satan bir sebzeçi veya meyveci demek olması muhtemeldir. — *Patlıcan*'ın aslı hintçeden gelmesi muhtemel olan *bāzincān*'dır. Arapçada, bildiğimiz tarif edatı olan *el* ile birlikte *elbādincān* şeklinde kullanılmıştır. Tarihî kayıtlara göre, Aarap-İslâmların Avrupa cenubuna yayılışları sırasında, diğer ilimler ve fenler sırasına Arap ziraat mahsülleri de bu taraflara geçmiştir. Bu suretle Arapların *elbādincān*'ı İspanya şivelerinden katalanca ile asıl İspanyolcadan *alberginia* ve *alberengena* şekilleri ile Fransızcaya geçerek burada *aubergine* şeklini almıştır. — Aynı suretler Fransızca istikak lûgatleri bu dilde *karpuz* mânasına gelen *pastèque* sözünün, arapçanın *kavun* mânasındaki *bittih*'ten geldiğini kaydetmektedirler. Halbuki bundan 80 sene evvel Türkiye'ye dair yazılmış bir eserde o zamanki Kula civarında bu sebze veya meyvanın sarısına *karpuz* kırmızısına *pastik* denildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber asıl *karpuz* sözü, farsça *harbüz* ile müşterektir. — Japonca da dahil olduğu halde, hemen bütün dünya dillerinde müşterek olan, *domates* sözünün aslı Meksika dillerinden aztekçedeki *tomatl*'dir. — *Patates* de İspanyollar vasıtasıyla, - ifade ettiği mahsul gibi - Orta Amerika'nın Haiti adasında konuşulan Aruak dilinden gelmiştir. Ancak Fransızca'da halk dilinde *patate* şeklinde yaşayan bu kelime yerine resmî dilde, bildiği üzere lûgatçe „yerelması“ demek olan *pomme de terre* tabiri kullanılmaktadır. Nasıl ki Rumeli'den geçip memleketimizin bazı taraflarında da „patates“ mânasında yaygın olarak kullanılan *kompîr* sözü de Avusturya almançasında „yer armudu“ mânasına olarak kullanılmış olan *Grundbirn* sözünden gelmektedir. — Daha başka nebatlardan bugün, „tütün“ mânasında kullanılmakta olan, İtalyanca *Tabacco*, Almanca *Tabak*, Fransızca *tabac*'nın da aslı, kendisi gibi, aynı adadan gelmektedir. Bununla beraber dilimizdeki *tütün tabakası* tabirinde ikinci söz „kutu“ mânasına kullanılmaktadır. Hatta aslen Hindustanî dilinden gelen farsça *tumbakî* şekli de bununla ilgilidir.

Aslı farsça olan *hıyar* sözünün fasih arapçası Kur'anda mevcut olduğu görülen - *kissâ*'dır. — İstanbul dilindeki *salatalık* sözünün aslı ise, bildiğimiz *salata*'dır, ki esasen İtalyancada „tuzlu“ mânasına gelen *insalata*'dan gelmez. Dilimizde bu sözün eskiden beri ilk hecesinin hafzedilerek *salata* şeklinde kullanıldığını ve Kanunî Sultan Süleymanın sofrasında galiba - yeşil olsun olmasın - her hangi bir

nevi „tuzlama“ya bu ismin verildiğini de, o zamanın diline ait olarak yazılmış bir eserin delâletinden anlıyoruz. — Görüldüğü üzere, milletimiz bir zamanlar sebzeleri tuzlama usulünü veya adını Venedik İtalyanlarından almıştır. Buna mukabil, bunları ekşitme usulünü İranlılardan almış oldukları malûmdur. Çünkü dilimizde bugün de kullandığımız *turşu* sözünün aslı bu dilde „ekşilik“ mânasına gelen *turşî*'dir.

Yiyecek ve içecekler bahsinde, ilk tesirlerin Şark, yani Arap ve İran muhitlerinden geldiği malûmdur. Bununla beraber tek tük tesirleri de kaydedilmektedir. *Aşure* Muharrem'in 10. günü yapılan maruf tatlıdır. — *Muhallbi* ise, arapça süt ve yoğurt *halib* kelimeleri ile alâkalı gibi görünüyorsa da, meşhur Galatat sahibi *Hafid Efendi*'nin kaydına göre, Emir Muhallebi'in İbn-i Mugîre için hekimlere hazırlattığı bir yemeğin adını taşımaktadır. — *Boza*'nın aslı Romalılar zamanında mevcut *busa*'da görülmektedir. — *Şıra* ise farsça *şire*'den gelmektedir. — *Şarap* şüphesiz, — „*rakı*, ise, galiba arapçadır. — *Bira*'nın aslı italyanca *bira*—Şampanya fransızca *champagne* şeklinden gelmez. — İtalyanlara borçlu olduğumuz *pandispanya* „İspanya ekmeği“ demektir. — *Leblebi*'ye gelince, bu da farsçada umumiyetle „kavrulmuş bir takım hububat“ mânasından bildiğimiz „kavrulmuş nohut“ mânasına gelmiştir. — *Kahve* aslında arapçanın *bün* denilen „kahve ağacı“ meyvasının çekirdeğinden yapılmış bir içki iken, sonradan bildiğimiz mânalara gelmiştir. — *Şeker*'in aslı bir Hind kamışı olup iranca *şeker*, arapçada *sükker*, yunancada *zahar*, daha başka dillerde de buna benzer şekiller arz etmektedir — *Çay*'a gelince, bunun da aslı çince *çha*'dır. Rusya da dahil olduğu halde, bütün Şarkta *çay* olarak tanılmaktadır. Avrupada ise, kelime *thé*, *tea* v. b. şekillerini almıştır. — *Pilâv*, *yahni*, *zerde*, *hoşaf* umumiyetle farsçadır. Buna mukabil *kebab* arapça *pirzola* (*brizzola*)da italyancadır. — Tatlılardan „*baklava*“nın hangi Şark dilinden gelmiş olduğu bilinmemektedir. Fakat eskiden bildiğimiz *mafiş* arapça, *pişmanî* farsçadır.

Yemeklerden sonra bunların pişirme vasıtalarına v. b. geçebiliriz. Bu vasıtalarından *mangal* ve *maşa*'nın aslı arapça *minkal* ve *mikaşşe* olmalıdır. — Fakat mangalın ısıttığı odayı yapan *dülger*'in aslı farsça „doğramacı“ mânasına gelen *dürügerâdir*. — Duvar farsça *dîvâr*'dendir. *Mala* da yine farsça *mâle*'dendir. — Bu duvarın esasına Batı Türkiye'de Rum ustalarının ağzından gelen bir söz ile *temel* Doğu Türkiye'de ise Ermeni ustalarından gelmiş olacak bir sözle *him* denilmektedir. *Temel* (*temelion*)'nin de aslı - eldeki kayıtlara

göre - sümerce *tim-men-nu* 'ya kadar çıkmaktadır. Netekim bugünkü dilimizde mimarî gibi plâstik sanatlardan birinin istilâhı olan *heykel* kelimesinin aslı sümercede „büyük ev“ yani „mabet“ ve „saray“ mânasına gelen *ea-gal* 'dır, ki teşekkül itibariyle, tarihi türkçenin gramerine tamamiyle aykırı olarak, ev büyük demektir. Sümercede „mabed“ mânasına gelen bu mürekkep kelimenin sonradan akkadça ve ibranicedeki *hayagol*, ve *hayakal* gibi şekillerden geçerek arapçaya girdiği mevsuk bir takım kayıtlardan anlaşılmaktadır. Filhakika arapça lûgatlerinin de işaret ettiği bu „mabed“ mânası, İslâm mütesarrıf *Şahabeddin Sehrüverdi* 'nin *Heyâkil al-nûr* adlı kitabında görülmektedir.

Mimarî mefhumlar gurubundan *bina* sözü arapçadır. — Bunun *kubbe* 'si arapça; fakat *kemer* 'ı farsçadır. Buna mukabil Tanzimattan beri yeni evlerde görülmeğe başlanan *balkon* (*belcone*) ve *taraça* (*tarazza*) italyanca, *pancur* ise *abat-jour* 'dan gelme fransızcadır. *Bahçe* (*bâğçe*) farsçada „küçük bağ“ demektir. Halbuki *bağ* sözü bugünkü dilimizde sadece „üzüm bağı“ mânasıdır. Nasıl ki, *bostan* (*bûstan*) farsçada „kokulu yer“ yani „çiçek bahçesi“ demek iken, dilimizde „sebze bahçesi“ mânasına gelmektedir. Hatta dışarlarda kullanılan *bostan* *ekmek* tabirlerinde aynı kelime „kavun, karpuz“ mânasını almaktadır.

Dilimizdeki çiçek isimlerinden bir çoğu farsçadan gelmektedir; *lale*, *gül*, *menekşe*, *şebboy* gibi. Bunlardan *menekşe* 'nin aslı *benefşe zünbül* 'ün aslı da *sünbül* 'dür. *Şebboy* (*şebbūy*) ise, bilindiği üzere, „gece kokusu“ mânasıdır. *Gül* hakkında şurasını kaydetmek isterim, ki bugünkü dil âlimleri bu farsça sözün arapçası olan *verd* ile lâtincesi olan *rosa* 'nın aynı kelime olduğunu kabul etmektedirler. Dediklerine göre, hepsinin aslı eski yunanca *vrodon* 'da görülmektedir. — *Fesliyen* 'in aslı rumca „krali“ demek olan *vasilikon* 'dan *ortanca* dediğimiz çiçeğin adı ise, *Hortens* isminde Hollandalı bir nebatat âliminden gelir. — *Fulye* dediğimiz kır çiçeğinin adı da Fatih zamanında Kaptan Ahmet Paşanın vardığı İtalyanın *Polia* sahillerinden gelmektedir. — Meşhur Arap şairi İmreülkays 'ın kasidesinde görülen *karanfil* Garp dillerinden yunancada „ceviz yapraklı“ demek olan *karyofillon* gibi mânasız bir şekil türetmiş olmakla beraber, bu sözün aslı nebatın menşei olan Hindistan'daki dillerden sanskritçeye nisbet edilmektedir. Ancak tahkikat derinleştirildikçe sözün bu dile de „zencefil, biber“ ve saire gibi, Sümerler zamanından bir az evvel Şimal - Batı Hindistanında müstakil bir medeniyet kurmuş olan Dravidaların dillerinden geçme olduğu kaydedilmektedir.

Giyim sözleri bakımından da bugünkü vaziyetin ne kadar karışık olduğunu göstermek için yalnız şurasını kaydedelim, ki başımızdaki *şapka* (*şlyapka*) rumcadır. — Boynumuzdaki *kravat* (*cravate*) *Hrvat* isminden gelmektedir. — Sırtımızdaki *eeket* yine italyanca *giacchetta* olduğu gibi, ayağımızdaki *pantalonda* geçen asrın sonunda şöhret bulmuş *Pantaleone* isminde bir İtalyan palyaçosunun yadigârıdır. — *Rob* (*robe*) fransızcadır. Türkçemizde *şıp şıp* tabiriyle karşıladığımız *fermejüp* (*ferme-jupe*) sözünün ikinci unsuru olan „jüp“ (*jupe*) ise, dilimize arnavutçadan gelmiş olan *fistan*'ın fransızcasıdır. Fakat *jüp*'ün de aslı arapçanın *cübbe* sözüdür. Nasıl, ki *fistanlı* yunan askerlerine verilen *efzon* ismi de *zonlu* yani „kemerli“ demek olup eski dilimizde yalnız papasların takdığı bir nevi kumaşlara verilen *zünnar* ismi de bunun küçültme şekli olan *zonâri*'den gelmektedir. — Umumiyetle giyim mânasında kullandığımız *elbise* ve *eswab* sözleri arapça, bugün biraz eskimiş olan *ruba* ise, frenkçedir. „Ayakkabı“ mânasına kullanılan artık eskimiş *kundura* sözü Romalı artistlerin „kayışlı çedik“ mânasındaki *cothurna*'ları ile alâkalı görülmektedir. — Son zamanın modalarından *pijamanın* da aslı Hint kibar müslüman kadınlarının giydiği ve farsça *pâyçâme* „ayak giyimi“ mânasındaki söz olup, İngiliz sosyetesine bu telâffuzu gösteren *pyjama* imlâsı ile girmişse de, dilimize Fransızların vasıtasıyla ve bunların telâffuzu ile geçmiştir. — Yine bugün kibar bayanlarımızın kullandıkları bir nevi japonkâri „sabahlık“ın adı olan *kimono* ise, japoncada esasen sadece „giyim“ demek olan *ki-mano* sözüdür. — *Tuvalet* (*toilette*) sözü fransızca-da aslen „küçük bez parçası“ demek iken, sonradan bildiğimiz mânayı almıştır. Fakat tuvaletin en lüzumlu maddesi olan *sabun* sözü aslen Romalıların kullandığı *sapo* sözünden gelmektedir. — Eski devrin tuvalet maddelerinden *rastık* (*râstik*) farsça, *sırma* (*sirma*) ise, „çekilen tel“ ile alâkası yoktur; çünkü bu *tel*'in aslı yunanca „uzak“ mânasına olan *tel*'dir. — Diğer cihetten tuvaletin ilk safhasında karşılaştığımız *traş ustura* sözleri farsçadır, fakat bu işi yapan *berber* ve yalnız bunların tabelâlarında görülen *perukâr* sözleri italyanca *berbere* „sakal traşçısı“ ve *porruchiere* „perukacı, kuvafor“ kelimelerinden başka bir şey olmasa gerektir. — Yine italyanca *gazino* (*casino*) veya aslen „küçük otel“ mânasına gelen *lokanta* vardır. — İtalyanca *bston* (*bastone*) ve *bavul* da vardır. İtalyan tesiri berberlik garsonluk ve mimarîden başka siyaset, bahriye, musiki, sahne ve ticaret sahalarında. Meselâ *vardya*, *alarga*, *kamara*, *isaele*, *tente* bahriyeye, *parlamento*, *kançılırya*, *konsulato*, *propaganda* siyasete, *bando*, *muzika*, *nota*, *trampete*

(*trombetta*) musikiye, *şano*, *loca*. *palyaço* sahneye, nihayet, *banka*, *kasa*, *banker*, *iskonto*, *piyasa*, *borsa*, *ciro* ticarete ait sözlerdir.

Mücevherat veya kıymetli maden ve taşlara gelince, *elmas*'ın aslı hintçe olup *elmas* şekli ile Orhun türkçesinde bile kullanılmıştır. Yunancası *adâmas*, fransızcası *diamant*'dir. Fakat bunların işlenmiş şekline ve tekniğine ait bazı sözler bize Venedik kuyumcularından gelmiştir; parlak mânsına gelen *pırlanta* (*brillante*) ve yaprak mânasına gelen *foya* (*fogbia*) gibi. — Döşemeciliğe ait mefhumlerden *masa* (*mensa*) ve *marangoz* (*marangone*) sözleri de italyancadır. Sonra *çarşaf* (*cār-i-şeb*) „gece carı, gece örtüsü“ mânasında farsça, daha alttaki zembekli şey yani *somya* (*sommier*) fransızca nihayet daha alttaki ağaç veya maden *karyola* (*carriola*) da galiba italyancadır. Daha başka cevherlerden *inci* sözünün aslı ise, japonca *jinju* olmak itibariyle çince dir. Fakat bunun yunancası *margareta* ve irançası *murvârid*'dir, ki bu iki söz bize son iki dilin Hind-Avrupa ailesinin iki akraba uzuvları olduğunu göstermektedir. — „İnci“ ile beraber hatıra gelen „mercan“ ise bilindiği üzere Kurânî Kerim'de „inci“ mânasına gelen „lu lu“ ile beraber zekredilmiştir. Bilindiği üzere en çok Kızıldeniz'de yetişen çok kıymetli bir hayvanî mahsulünün adıdır.

Kumaş sözü arapçadır, fakat kumaşın en iptida şekli olan *bez* en eski Babil ve Asur metinlerinde *bus* olarak görülmektedir. Bunların bin bir çeşidi arasında bugün de Avrupa kumaşı sandığımız *tafta* sözü vaktiyle İran'dan gelen „dokuma“ mânasındaki *tâfte*'den ibarettir. Daha başka Şark tabirlerinden *tül* ve *muslin* de *tülbend* ve *Musul* sözleri ile ilgilidir. — Diğer Avrupa kumaşlarından *amerikan*, *pazen*, *patiska* ise umumiyetle frenkçe *Amerikan* ve fransızca *basin* ve *baptiste* cins, ve has işleri ile alâkalıdır. Bundan başka *crêpe d'amour*, *crêpe georgette*, *crêpe de Chine* gibi bir çok sözler de moda memlekti olan Fransadan gelmiştir.

Fransızcaya nazaran ehemmiyetsiz kalan ingilizcenin tesiri ise, bilindiği üzere; en çok bahriye, spor ve kısmen siyaset v. b. sahasına aittir; *islim* (*steam*), *fayrap* (*fire up*), *vinç* (*whinç*), *futbol* (*foot-ball*) *round*, *pseaker meting*, *leader* gibi. Has isim olduğu halde sonradan çins ismi meydana getiren sözler içinde bazı misaller zikredebiliriz; bugün köylülerin bile öğrendiği *sandviç* aslında gece yarılarna kadar kumar oynadığı için akşam yemeğini evde yememek üzere bildiğimiz sade tertibi icad eden bir ingiliz kibarının (*Sandwich*) adıdır. — *Jilet* (*gilette*) de aslında bunu ilk çıkaran Amerikalı sermayedarın adı idi.

Martin'de bu tüfengi icad etmiş olan *Martini* isminde bir Fransız mühendisinin adıdır.

Şimdiye kadar gözden geçirdiğimiz bütün misaller umumiyetle maddî medeniyet mefhumları idi. Halbuki bir de mânevî medeniyet sahası vardır, ki genişliği bakımından bundan aşağı kalmaz. Bu sahada bilindiği üzere, en büyük tesiri birinci derecede arapça, sonra İnanca. Son zamanlarda ise, frenkçe ve bilhassa fransızca yapmıştır. Filhakika, dinimiz olan Müslümanlığın dili arapça olduğuna göre din, ilim v. ahlâk ile ilgili hemen bütün tabirler arapçadır: *iman, ibadet, secde, itaat, tevekkül, sabır, selâmet, hilim, iffet, istikamet, zikir, fikir* ve b. — Rubiyât ve içtimaiyata ait daha başka bazı tabirler ise, kısmen arapça, kısmen farsçadır. Meselâ *hasret* ve *rica* ile *hasım* ve *harp* gibi sözler arapça, *arzu* ve *ümit* ile *düşman* ve *cenk* farsçadır. — *Kabine, parlamento, konferans, propaganda, fakülte, üniversite, kültür* gibi sözler ise, frenkçedir. — Şarktan gelmiş içtimai sözlerden bilhassa kötü mânasındaki *fena* ve „yaşlı“ mânasında *ihtiyar* sözleri dikkate lâyıktır. Çünkü evvelkisi daha Osmanlı devletinin kuruluşundanberi „beka“ yani „bakılık“ mefhumüne karşı „fena“nın yani „faniliğin“ çok „kötü“ sayıldığını gösterdiği gibi, ikincisi de daha XVI. asırda Hindistan'da mevcut İslâm idari teşkilâtından biri olan *hey'et-i ihtiyariye* azalığının git gide „yaşlı“ mefhumu ile kaynaşmış bulunduğunu ispat etmektedir.

Bütün bu cins isimleri has isimlerde ayrıca tetkike değer. Bunlar da şahıs isimleri ve yer isimleri olmak üzere, iki büyük guruptur. Şahıs isimlerinde Müslümanlık dolayısıyla göbek adlarımız, birinci derecede Peygamberimiz ve mensuplarına ikinci derecede - Yahudi ve Hıristiyanlarınki ile müşterek olan diğer peygamberlerin hatıralarını yaşatmaktadır. *Muhammed, Mustafa, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İsmail, Yakup, Yusuf, Süleyman* gibi. Bu sonuncular, bilindiği üzere, Yahudi ve Frenk isimleri ile müşterektir: *Abraham, Samuel, Yako, Jozef, Salomon* gibi. Bunlardan *İbrahim* yahut *Abram* sözünün mânası, eski İslâm ülemasınınca tayin edilmişse de, bugünün şarkiyat ilminde bunun - akkaçada „babası sevdi“ mânasına gelen -, *âbiramu*'dan geldiği yolunda bir kayıt vardır. Bu Müslüman isimleri dışında kalan bütün mahlâslar ise, azı hariç, bildiğimiz osmanlıca (arapça, farsça) isim ve sıfatlardır.

Yer isimlerinde de bilhassa, memleketimizde *bolu* ile nihayet bulan sözler dikkate lâyıktır. Bunların Eski Yunan ve Bizans devrin-

deki *polis* „raca perçemi“ mânasına gelen bir tabirle izaha edilmek istenmektedir.

Son zamanlarda çok yaygın olarak kullanmakta olduğumuz *gri*, *bej* (*beilge*), *krem* (*crême*) *buvadero* (*bois de rose*) gibi sözler de frenkçeden, daha doğrusu hemen her türlü moda tabirlerinin menşei olan fransızcadan gelmektedir. — *Kalem*'in aslı olan bu kelime Kur'anda ilk olarak nazil olduğu kabul edilmiş olan sürede mevcut bulunmakla beraber, eski yunancadaki *kalamos*'tur. Bunun da daha bir Mısırca sözden veya samî bir kökten geldiği zannolunmaktadır. — *Kâğıd*'a gelince, bu da Çinliler vasıtası ile ve farsça şekli ile dilimize geçmiş aslında öz türkçe bir sözdür.

Görülüyor, ki bütün bu isimler hemen umumiyetle yerleşmiş, daha doğrusu yerleşmiş vaziyettedirler. — *Kahve*, *şeker*, *çay*, *sabun* gibi bütün sözler bu nevidendir. Filhakika siz de kabul edersiniz, ki meselâ aslen biri Yemen'den, biri Hindistan'dan, biri Çin'den, biri de Roma'dan gelmiş olan bu dört sözü artık dilimizden çıkaramayız. Bununla beraber bugün de içerisine katıldığımız milletler arası dünyasından dilimize girmekte olan *paraşüt* ve *kontenjan* gibi bir takım harp ve sulh sözlerinden hangilerinin milli tabiiyetimize girecekleri, hangilerinin pasaportlarını geri alacakları şimdiden kestirilemez.